

ISSN 1300-1458

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 2 • Güz 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 1 Sayı: 2 Güz 2005

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yard. Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Doç. Dr. Adil DAĞISTAN
Yard. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yard.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.
Prof. Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç. Dr. Oğuz AYTEPE
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
Doç. Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

İstiklâl Harbinden Günümüze Türk Savunma Sanayiinin Gelişimi

Hülya TOKER

Dr., Genel Kurmay Başkanlığı ATASE ve Dent Başkanlığı

ÖZET

Stratejik bir konuma sahip olan Türkiye, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için güçlü bir savunma sanayiine her zaman ihtiyaç duymuştur. İstiklâl Harbi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında mevcut imkânlar kullanılmış ancak Amerika'nın yardımı ile dışa bağımlı bir savunma sanayii politikası uygulanmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında dışa bağımlı savunma sanayii politikasının sakıncaları görülerek yeniden milli savunma sanayii politikasına dönülmüştür. Son dönemde dünyada meydana gelen gelişmeler çerçevesinde *Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi* ile yurt içi ve yurt dışı şirketlerin de katkısı ile Türk savunma sanayiinin etkin bir konumda tutulması yoluna gidilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Savunma, Sanayi, Strateji, İstiklâl Harbi, Silah Sanayii

SUMMARY

The Developments of Turkish Defense Industry from Turkish War of Independence till Present

Turkey, which has a strategic location, has always needed a strong defence industry in order to protect its national unity and independence. The existing facilities were used up during the Turkish war of independence and early years of the republican era, and afterwards, a policy on foreign-dependent defence industry was followed only with the help of United States. After the

Cyprus Peace-Keeping Operation in 1974, inconveniences of a policy on foreign-dependent defence industry were realized and a policy that supports the national defence industry was re-adopted. In the recent epoch, in the frame of the developments occurred in the world, it has been pursued to keep the Turkish Defence Industry effective and operative by following "The Policy and Strategy on Defence Industry" with the contributions of domestic and foreign companies.

Key Words: Industry, Defence, Strategy, Turkish War of Independence, Arm Industry

Türkiye'nin milli varlığı ve coğrafi bütünlüğünü korumada önemli bir yere sahip olan savunma sanayii; "Askeri anlamda her türlü stratejik ve taktik, saldırı ve savunmaya yönelik silah sistemleri ve askeri donanımları geliştiren ve üreten, özellikle yatırım malları üreten sanayi kolları başta olmak üzere, diğer bütün ekonomik faaliyet alanları ile çok yakın bir işbirliği içerisinde olan, özel ve kamu kuruluşlarının mülkiyetindeki firmalar topluluğu" olarak tanımlandığı gibi¹; "Harp ihtiyaçlarının tümünün üretimini amaçlayan; başta savunma sanayi olmak üzere, ülkenin tüm sanayi kollarının imkan ve kabiliyetlerini kullanan topyekün bir sanayi organizasyonu" şeklinde de ifade edilmektedir².

Günümüzde olduğu gibi geçmişte de savunma sanayiine önem veren Türklerin ordularını çağın tekniğine göre donattığı görülmektedir. Düz, yivli veya çengelli temrenler, vuruculuğu en fazla olan ve tersine gerilmek suretiyle kullanılan çift kavisli reflexe yaylar, neft atan yangın mermili mancınıklar, ilk defa Mete zamanında kullanıldığı anlaşılan ısıklı (veya vızıldayan) oklar bunların en güzel örneklerindedir³. Türklerin savaşta kullandığı bu silah, araç ve gereçlerin, zaman zaman savaş taktiklerini de etkilediği görülmektedir. Örneğin yayın süratle koşan at üzerinde kullanılması, uzak savaş usulünün muharebe taktiklerine bir yenilik olarak girmesine neden olmuştur⁴. Bu silahlardan ok, yay ve mancınıklar diğer silahlar gibi savaş meydanında imal edilmiştir⁵.

Osmanlı Devleti zamanında savaş araç ve gereçleri daha çok Cebeci Ocağı, Topçu Ocağı ve Humbaracı Ocağı'nda imal edilmiştir. Kuruluş döneminin sonlarına doğru büyük bir sınıf halinde teşkil edilen ve kısa sürede gelişen Cebeci Ocağı, Yeniçerilere ait ok, yay, kılıç, tüfek balta, kazma kürek, barut, kurşun, zırh, miğfer, harbe⁶ ve benzer savaş malzemesi yapmak ve tedarik etmekle yükümlü olmuştur⁷. Cebeci Ocağı imalathanesinde yapılan harp silah, araç ve gereçleri gerektiğinde dışarıdaki esnafa da yaptırılmış, dışarıda yaptırılacak malzemenin bedeli hazine tarafından Cebecibaşına verilmiştir⁸. Cebeci Ocağı'na gerekli olan oklar, Gelibolu ve İstanbul'daki okçulara,

1. Muammer Şimşek, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii*, Ankara, 1989, s. 31.
2. Mustafa Taşan, "Savunma Sanayii", *MKEK Dergisi*, Sayı 3, Eylül 1983, s. 7.
3. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984, s. 273.
4. Ok menzili normal olarak 1000-1281 gez/ = 660-846 metredir. 1 gez = 66 cm arasında değişmektedir. Kafesoğlu, a.g.e., s. 212.
5. Mehmet Altay Köymen, *Alparslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı* (basım yeri ve tarih yok), s. 50, 47.
6. Harbe: Kısa mızrak.
7. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, TTK, Ankara, 1984, s. 3.
8. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 14.

ok uçları da Edirne'deki çingenelere yaptırılmıştır. Tüfeklerin kundaklarına lazım olan ağaç, Adapazarı taraflarındaki ormanlardan parası karşılığında halka kestirilerek Cebeci Ocağı'ndaki kundakçılara yaptırılmıştır⁹. Savaş zamanında Yeniçerilere ait harp silah, araç ve gereçleri Cebeciler aracılığıyla katır ve develerle nakledilmiş ve savaş bölgesine girildikten sonra kendilerine dağıtılmıştır¹⁰.

Osmanlı Devleti'nde harp silah, araç ve gereçlerinin üretildiği bir diğer yer ise Topçu Ocağı'dır. 14. yüzyılın son yarısında top kullanmaya başlayan Osmanlı Devleti'nde Topçu Ocağı, top dökmek ve savaşta top kullanmak üzere iki kısımdan oluşmuştur¹¹. Topçu kışlası ile top dökümhanesi Tophane'de bulunmakta ve toplar burada dökülmekte idi¹². İstanbul'dan başka Belgrad, Budin, İşkodra, Pravişte, Gülanber gibi sınır ve sınıra yakın yerlerde de zaman zaman tophaneler kurularak top dökülmüştür. Anadolu'da Bilecik, Van, Kığı'da, Bosna'da Banaluka sancağına bağlı Kamengrad, Rudnik, Novoberda madenlerinde top yuvarlağı denilen güllerle dökülmüş ve istenilen yerlere nakledilmiştir¹³. Başlangıçta hafif toplar katır ve develerle savaş alanına nakledilmiş, daha sonra bazı toplar kıtada döküldüğünden bunların nakilleri için top arabacıları ocağı kurulmuş ve toplar arabalarla nakledilmiştir¹⁴.

Bir başka üretim yeri olan Humbaracı Ocağı'nda ise; havan topları, mayınlar, el bombaları ve bombalar üretilerek gerekli yerlere nakledilmiştir. Humbaracı Ocağı ayrıca bu malzemeleri ateşlemekle görevlendirilmiştir. Humbaracılar da iki ana bölümden oluşmuş ve silah üretimi ile uğraşanlar cebeci birlikleri, bunları savaş ve kuşatmalarda kullananlar da topçu birliklerine bağlanmıştır¹⁵.

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti yükselme dönemi sonunda savunma sanayii tesislerini kurmuş ve bu konuda önemli adımlar atmıştır. Savunma sanayii için ihtiyaç duyulan hammaddelerin tümü kendi yeraltı kaynaklarından temin edilmiş, bu maddelerin dışa satılması yasaklanmıştır. Ülke sınırlarının genişlemesi ve ticaret hacminin artması sonucu, sanayii kentleri çoğalmış ve uzmanlaşmaya önem verilmiştir¹⁶.

Osmanlı Devleti yalnız kara değil, denizlerde de başarılı olmak için önemli adımlar atmıştır. Zira topraklar genişleyip Ege denizi, Karadeniz kıyıları ve Akdeniz sahilindeki topraklar ele geçirilince donanmaya olan ihtiyaç daha da artmıştır¹⁷. Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerde Karamürsel'de, Edincik'te ve İzmit'te küçük de olsa tersaneler bulunmakta ve buralarda gemiler yapılmakta idi. Asıl büyük tersane

9. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 13.

10. Giden silahlardan zırh ve miğferlerden zıhlar, keseler ve miğferler kılıflar içinde idi. Tüfekler, zırh ve miğferler sandıklar içinde savaş alanına ulaştırılırdı. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 15.

11. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 35. Toplar demir, bakır ve tunçtan dökülmüştür. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 56.

12. Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, s. Çev. Mehmet Harmancı, C. I, İstanbul, 1982, s. 180.

13. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 45, 46.

14. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 52.

15. Shaw, a.g.e., s. 180.

16. Gani Özden, "Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvvetlerinin Harp Sanayii Tesisleri", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 12, Sayı 22, Ankara Şubat 1987, s.62.

17. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara, 1984, s. 389.

Rumeli'ye geçişten sonra Gelibolu'da yapılmıştır¹⁸. Fatih Sultan Mehmet döneminde başta Gelibolu Tersanesi olmak üzere büyük bir gemi inşa faaliyetine geçilmiş, böylece Osmanlı Devletinin ilk stratejik amaçlı donanması kurulmuştur. 374 parçadan oluşan bu donanma İstanbul'un fethinde büyük rol oynamıştır¹⁹. II. Bayezit döneminde deniz kuvvetlerinin gelişimine büyük önem verilmiştir. Bu dönemde savaş gemilerine ilk defa top konulmak suretiyle rampa savaşı yerine uzaktan topçu ateşiyle savaş tekniği kullanılmaya başlanmış, bol borda topları taşıyan dev göke'ler tezgaha konmuş, eğitim düzeyi yükseltilmiş, yetenekli personel yetiştirilmiştir²⁰. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı deniz gücü nitelik bakımından adeta yeniden kurulmuştur²¹. Kanuni Sultan Süleyman ise babasından devraldığı İstanbul Tersanesini daha da güçlendirerek burayı dünyada benzeri olmayan bir tersane haline getirmiştir²².

XVII. Yüzyıl başlarına kadar donanma inşa faaliyetlerine yoğun olarak devam edilmiştir. Gemiler Gelibolu ve İstanbul tersanelerinden başka Karadeniz, Marmara ve Akdeniz sahillerindeki birçok iskele ve mevkiilerde yapılmıştır. Gemilerin inşası için gerekli malzeme ile mühendis ve ustalar ya tersanenin bulunduğu bölgeden sağlanmış veya merkezden gönderilmiştir. XVII. yüzyılın ortalarına kadar her sene kırk tane kadirga yapılması kanunlaştırılmış, sonraki tarihlerde bu kanun terkedilmiştir²³.

Kırım Savaşı (1853-56), savaş gemileri teknolojisine pek çok yenilikler getirilmesine neden olmuştur. Özellikle pervanenin icadıyla, stim makinesi savaş gemilerine de uygulanmaya başlanmış, yine gemilerin zırhlarla kaplanması gerektiğinden savaş gemilerinin saçtan ve demirden inşası yoluna gidilmiş, zamanla kuyruktan dolma topların icadıyla ağızdan dolma toplar terk edilmiş, borda tabiyesi halinde bulunan toplar omurga hattı üzerine merkezi tabiye şeklinde toplanarak sayıları azaltılırken menzilleri de o oranda uzamaya başlamıştır²⁴.

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Batının teknik alandaki üstünlüğü, Osmanlı Devleti'nin savaş alanında uğradığı yenilgiler ve 1699 yılında yapılan Karlofça Anlaşması ile ilk defa toprak kaybına uğranması orduda reform yapma ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda hem kara hem de denizde, gerek ordu yapısı gerekse orduda kullanılan silah, araç ve gereçlerinde modernleşme yoluna gidilmiş, bu amaçla yurt dışından uzman kişiler getirtilerek çağın teknik gelişmeleri yakalanmaya çalışılmıştır. Esasen Osmanlı Devleti savunma sanayiindeki hızlı gelişmelere ilk dönemlerde ayak uydurmuş, özellikle ateşli silahların kullanılmaya başlanmasından sonra artan ihtiyaçlar devletin kurduğu sanayi kuruluşları tarafından karşılanmıştır. Ancak zamanla dünyada meydana gelen teknik gelişmeler takip edilememiş ve Osmanlı Devleti savaşlarda yenilmeye başlamıştır. Teknik gelişmelerin takip edilememesi sanayii alanında da kendini göstermiş ve savunma sanayii diğer ülkelere oranla geri kalmıştır.

18. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 390.

19. Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü, Ankara, 1982, s.147.

20. a.g.e., s.149.

21. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 397.

22. Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, s.151.

23. Uzunçarşılı, *Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 445.

24. Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, s.163.

A. Kurtuluş Savaşı Döneminde Savunma Sanayii

Kurtuluş Savaşı'na kadar gelişimi bu şekilde devam eden savunma sanayii bu dönemde yeni bir sürece girmiştir. Zira bu dönemde Osmanlı toprakları, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Mütarekesi doğrultusunda İtilaf devletleri tarafından işgal edilmiş ve işgal sonucu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bölgesel direniş hareketleri başlamıştır. Bölgesel olarak başlayan bu direnişler bir süre sonra Mustafa Kemal (Atatürk) 'in önderliğinde organize hale gelmiş ve bir süre sonra düzenli ordu kurulmuştur. Bu aşamada savunma sanayiine de büyük önem verilmiştir. Nitekim Ali Fethi Okyar'ın kurduğu Beşinci İcra Vekilleri Heyeti'nin TBMM'ye sunduğu programda, memleketin emniyet ve müdafaası için ordunun muhtaç olduğu harp malzemesi ve mühimmatının yurt içinde üretilmesinin esas gaye olacağı ifade edilmiştir²⁵. Esasen o yıllarda Türkiye'de yeterli miktarda sivil sanayi kuruluşu ve gerekli sermaye birikimi olmadığından Milli Savunma Bakanlığı, silahlı kuvvetler için gerekli malzemeleri kendisi yapmak zorunda kalmıştır. Mondros Mütarekesi esaslarına göre Osmanlı Ordusunun mevcudunun Mart 1919'da 43.000, silah mevcudu ise 945 ağır silah, 324.476 hafif silah ve 987 makineli tüfeğe indirilmiş olması bu zorunluluğu büsbütün artırmıştır²⁶.

Bu durum karşısında Türk milleti, kendi imkanları ile vatanını savunmak için; kılıç ve kasaturaları evlerin pencere demirlerini sökerek, top kamaları ve tüfek mekanizmalarını küçük basit atölyelerde insan gücüyle çalışan tornalarda, topçu mühimmatını ise basit torna tezgahlarında eski ve ağır top mermilerinin küçültülmesiyle yapmaya başlamıştı²⁷. Silah, malzeme ve cephaneyi; kadın, çocuk, genç, ihtiyar, tüm Türk halkı tarafından sıcak soğuk demeden bazen kağnılarla bazen sırtta taşınarak cephelere ulaştırılmıştır.

Bu şartlarda orduya yetiştirilmeye çalışılan silah ve mühimmatın üretim ve tamiri Doğu Cephesinde Erzurum Silah Tamirhanesi, Batı Cephesinde Eskişehir Silah Tamirhanesi, Keskin Fişek Fabrikası ve Ankara Silah Tamirhanesi'nde yapılmıştır.

Doğu Cephesi'nde yapılan onarım işleri 1920 yılında Gümrü ve Kars civarında toplanan bir miktar tezgahın Erzurum'a getirilmesi ile Firdevsoğlu kışlasının bir köşesinde kurulan küçük bir onarım atölyesinde gerçekleştirilmiştir. Doğu cephesi birliklerindeki kamacı ve tüfekçilerle, sanatkâr erler burada toplanarak silah onarım işlerine başlamış ve İngiliz fişeklerinin Türk tüfeklerine uyacak şekilde değiştirilmesini sağlamışlardır²⁸.

Batı Cephesinin silah ve mühimmat üretim, onarım işleri ise Eskişehir, Ankara ve Keskin olmak üzere üç yerde yapılmıştır. Bu cephede top onarım işlerine ilk kez Temmuz 1920'de İstanbul'dan gelen ustalarla Eskişehir demiryolu atölyesinde başlanmıştır. Burada birçok topun onarımı yapılmış ve bazılarının da elde mevcut mermilere göre mermi yatakları değiştirilmiş, mermi sevk çemberi onarımı ve hartuç bağlanması gibi topçu mühimmat işleri de yapılmıştır.²⁹ Atölyenin işlerinin zamanla

25. Mehmet Evsile, *Atatürk Devri Harp Sanayii*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ, 1992, s.18.

26. *Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992. s.267.

27. a.g.e., s.124.

28. *Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler*, C. VII, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1975, s.117.

29. a.g.e., s.118.

artması ve mevcut tesislerin yetersiz kalması sonucu Adapazarı fabrikasından söktürülen tezgahların kullanılmaya başlanmasıyla burası silah tamirhanesi haline getirilmiştir. Keskin Fişek Fabrikası'nda da gece gündüz çalışılarak günde 50.000 kadar piyade fişegi onarılmak ve değiştirilmek suretiyle ordunun cephane ihtiyacının bir kısmı karşılanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde faaliyet gösteren bir diğer tamirhane de Ankara Tamirhanesi olup burası Temmuz 1920'de istasyon civarında Ankara-Yahşihan dekovil hattına ait birkaç tezgah ve küçük motor yardımıyla tüfek onarımı yapılmak üzere kurulmuştur.

Görüldüğü üzere bu dönem içinde kurulmuş olan Erzurum, Eskişehir, Keskin, Ankara vb gibi onarım evlerinin hepsi birçok yokluk ve zorluk içinde, silah onarımı, topçu ve piyade mühimmatının başka cins ve modeldeki silahlara uydurulması ve düzeltilmesi, hartuç hazırlanması, harp silah, araç ve gereçleri yapımı gibi ordunun şiddetle ihtiyaç duyduğu malzemeyi yetiştirmeye çalışmıştır.

a. İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğünün Kurulması

Bütün bu gayretlere rağmen, tüfekler üzerinde yapılacak değişiklik, makineli tüfek onarımlarının yapılması ve kasatura ihtiyacı karşısında mevcut gereçler ve bu işleri yapacak uzman kişilerin çok yetersiz oluşu ve Anadolu'da kurulan bu fabrikaların bir süre sonra ordunun ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesi, TBMM hükümetini tedbir almaya yöneltmiştir. TBMM bu görevlerin doğrudan doğruya ve bağımsız bir şekilde yerine getirilmesi amacıyla bundan sonra Harbiye Dairesi yerine Milli Savunma Bakanlığına bağlı İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğü aracılığıyla üretim ve onarım işlerinin yürütülmesine karar vermiştir. Bu karar doğrultusunda 10 Ocak 1921 günü merkezi Ankara'da olmak üzere İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğü kurulmuş ve genel müdürlüğe Topçu Albay Asım tayin edilmiştir³⁰. Alınan son kararla; cepheler, yapım ve onarım bakımından meydana gelen ihtiyaçlarını eskiden olduğu gibi Milli Savunma Bakanlığına bildirecek ve Bakanlık da bu ihtiyaçları İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğü aracılığıyla sağlayacaktı. İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğünün kurulmasından sonra Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa yapım ve onarım işleriyle çok yakından ilgilenmiş bu teşkilatı güçlendirmek için her çareye başvurmuştur³¹.

Milli Savunma Bakanlığı yeni kurulan İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğü için gerekli personel ve malzeme ihtiyacını karşılamak amacıyla İnebolu İrtibat Subaylığına gönderdiği çeşitli emirlerle; Ankara'da bulunun İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğünün İstanbul'da bulunan bazı imalatı harbiye uzmanlarına ihtiyaç duyduğunu bildirmiş ve bu kişilere Anadolu'ya geçişte kolaylık sağlanması, gerektiğinde vapurlardan

30. Tuğgeneral Mustafa Asım (Berkman) (1312-Sahra Top.3) 1878 yılında Bosna'da doğmuştur. 21 Aralık 1920'de İnebolu yoluyla Anadolu'ya geçmiş ve İmalatı Harbiye Genel Müdürlüğüne atanmıştır. 8 Şubat 1921'de bu görevi uhdesinde kalmak üzere Harbiye Dairesi Başkanlığına tayin edilmiş, 20 Kasım 1922'de bu görevinden ayrılmıştır. 2 Nisan 1925'te açığa alınmış, 7 Nisan 1925'te emekli olmuştur. KKK.lığı Emeklilik Şube Arşivi, Şahsi Dosyası.

31. İdari Faaliyetler, s. 115. 29/30 Ağustos 1920'de Batı Cephesinden Milli Savunma Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda kama imali ve mermilerin tahviline yarayan fabrika aksamının 30 Ağustos 1920'den itibaren trenle Ankara'ya nakledildiği bu nedenle İmalatı Harbiye Müdürlüğü karargahının da Ankara'ya nakledileceği, nakliyatın hiç kimseye sezdirilmeden yapılması gerektiği bildirilmiştir. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 686, Gömlek No: 26, Belge No: 26-1.

aldırılması³² ve para yardımıyla bulunulmasını istemiştir³³. Milli Savunma Bakanlığı Anadolu'ya gelecek kişi ve malzemeler için İnebolu'ya para göndermiş ve gönderilen paranın İnebolu Askerlik Şubesi kasasında muhafaza edilmesini istemiştir. Fevzi Paşanın 7 Mart 1921'de verdiği emirde; İnebolu Askerlik Şubesi kasasında mevcut olan 10.000 liranın Genelkurmay Başkanlığı adına bankaya yatırılması ve Ankara'dan gelen emir doğrultusunda harcanması istenmiştir³⁴.

Milli Savunma Bakanlığı 19 Mayıs 1921 tarihli emirle, İmalatı Harbiye Marangoz Fabrikası tesis edileceğinden İstanbul'da Zeytinburnu Fabrikası marangozhanesinde isimleri belirtilen subay ve ustaların ikna edilerek Ankara'ya gönderilmesini,³⁵ 22 Mayıs 1921 tarihli bir başka emirle; listede isim ve uzmanlık alanları belirtilen yirmi dört tesviyeci, on tornacı, üç kaputçu, altı marangoz, bir demirci ustasının İmalatı Harbiye Fabrikalarından tedarik edilerek gönderilmesi istenmiştir³⁶. İmalatı Harbiye Fabrikalarında sanatkârlara duyulan ihtiyacın giderilmesi için diğer taraftan kıtada bulunan marangoz, demirci gibi sanatkâr erlerin de Ankara'da İmalatı Harbiye emrine gönderilmesi emredilmiştir³⁷.

Milli Savunma Bakanlığı İmalatı Harbiye Fabrikaları için gerekli malzemelerin temini amacıyla da 22 Mart 1921'de İnebolu İrtibat Subaylığına gönderdiği emirde; Anadolu'da kapsül ve tapa imalinin ancak bazı tezgah ve malzemenin elde edilmesi ile mümkün olacağı bu nedenle İstanbul'da bulunan İmalatı Harbiye Fabrikasında çalışan ve isimleri belirtilen kişilerle, Tapa fabrikasında bulunan 33 tezgahın hemen gönderilmesini istemiştir³⁸. 30 Nisan 1921'de İstanbul'da bulunan bütün silah, mühimmat ve harp teçhizatı memurları ile depo memurlarına gönderilen emirde; Anadolu için gerekli silah, mühimmat vesair teçhizatı kaçak olarak İstanbul ambarlarından alıp Anadolu'ya nakletme konusunda bir kişinin yetkili olduğu ve ismi belirtilen bu kişinin talep edeceği malzemenin resmi belge karşılığında tereddüt edilmeden teslimi gerektiği belirtilmiştir³⁹.

Anadolu'dan gönderilen emirler genel olarak para karşılığında bu işlerin yapılması doğrultusunda idi. Ancak Anadolu'dan bu görevle gönderilen kişilerin zaman zaman yanlış hareket ettiği görülmüştür. Bu durumu tespit eden İnebolu İrtibat Subaylığı, Genelkurmay Başkanlığını bilgilendirme ihtiyacı duymuş ve Anadolu'dan gelen kişilerin kendileriyle temas kurmaları, şahsi hareket etmemeleri gerektiğini belirtmiştir⁴⁰.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen 1921 yılı Nisan ayı içinde fişek imalatına ait 39 levhadan ibaret şekiller İnebolu'ya getirilmiş ve 24 Nisan 1921'de Ankara'da Harbiye Dairesine ulaştırılmıştır⁴¹. Milli Savunma Bakanlığı, 15 cm'lik adi ateşli obüs toplarının

32. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 657, Gömlek No: 204, Belge No: 204.

33. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 1422, Gömlek No: 31, Belge No: 31.

34. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 661, Gömlek No: 111, Belge No: 111-4.

35. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 1483, Gömlek No: 43, Belge No: 43.

36. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 1483, Gömlek No: 43, Belge No: 43-4.

37. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 1422, Gömlek No: 31, Belge No: 31.

38. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 661, Gömlek No: 117, Belge No: 117.

39. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 661, Gömlek No: 143, Belge No: 143-6.

40. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 1482, Gömlek No: 5, Belge No: 5.

41. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 661, Gömlek No: 143, Belge No: 143-1; Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 661, Gömlek No: 143, Belge No: 3.

kama imalat resimlerini de istemiş ancak İnebolu İrtibat Subaylığı 31 Mart 1921'de bunları bulamadıklarını, diğer toplara ait resimlerin ele geçirilerek takdim edileceğini bildirmiştir⁴².

Bu dönemde hava savunma sanayiinde de büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın başında Hava Kuvvetlerinin ilk çekirdeğini Anadolu'da toplanan pilot, rasıt, makinistlerle, Konya, Erzurum, Elazığ ve Diyarbakır'daki uçaklar teşkil etmiştir. Ancak İstanbul'dan kaçıp gelen havacı personelin sayıca fazla olmasına rağmen uzun süre eğitim yapmaması nedeniyle uçuştan uzaklaşmış olmaları Anadolu'da bulunan uçakların kullanımında güçlükler yaratmıştı⁴³. Anadolu'da bulunan kırık-dökük uçaklar ise türlerine göre ayrılarak kullanılabilir parçalar bir uçaktan diğerine takılmak suretiyle birkaç uçak kullanılır duruma getirilmişti. Esasen bozulan uçakların onarımı için gerekli yedek parça olmadığı gibi, uçakların onarımı için uçak mühendisi ve uzman bakımcı konusunda da büyük sıkıntılar yaşanmakta idi. Bununla birlikte, kırık uçaklar bütün imkanlar kullanılarak uçurilmaya çalışılmıştı. Kanat ve gövdeler kaput beziyle kapatılmış, tutkal ve çivilerle berkitilmişti. Kanat ve gövde bezlerini gerginleştirmede kullanılan emayit denen çok gerekli bir madde bulunamadığı için Konya'daki havacılar tarafından özel bir karışım yapılmıştı⁴⁴. Kullanılan uçaklar uzun mesafeli uçuşlarda daima motor arızası gösterdiğinden meydanların cepheye yakın olmasına özen gösterilmiş ve cephenin durumuna göre uçak birliklerinin yeri değiştirilmiştir. Uçakların yeni olmaması ve tamirlerinin malzemesizlikten dolayı tam olarak yapılamaması nedeniyle uzun mesafeli uçuşlar yapılamamıştır⁴⁵.

1922 yılında Fransa'dan dört adet Bregjet, İtalya'dan 20 adet Spad av uçağı alınmış, bunlar da Konya'ya getirilerek gerekli olan silahlar monte edilmiştir. Buna ilave olarak maddi gücü yerinde olan bazı vatandaşların da kendi imkanları ile alıp orduya hediye ettikleri uçaklarla Büyük Taarruzdan önce Batı Cephesindeki uçak mevcudu ileri bir seviyeye getirilmiş ve uçak sayısı 17'ye çıkarılmıştır⁴⁶.

Sonuç olarak denilebilir ki; Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında sadece kadro halinde bulunan hava teşkilatı bu süre zarfında tüm maddi imkansızlıklara rağmen yeniden teşkil edilmiş ve adeta baştan yaratılmıştır. Bütün imkansızlıklara rağmen uçakların yerinde ve zamanında yaptığı keşifler sayesinde Yunan birlikleri hakkında ayrıntılı bilgi edinildiği gibi uçaklar tarafından atılan beyannamelerle Yunan birliklerine psikolojik baskı da uygulanmıştır.

42. Gnkur ATASE Arşivi, Kutu No: 661, Gömlek No: 125, Belge No: 125-1.

43. Hulusi Kaymaklı, *Havacılık Tarihinde Türkler*, C. 2, 1997, s. 42.

44. Bu karışım patates kabukları ve hayvan bacağı'nın bir kazanda haşlanıp, içine kola ve yumurta akı konularak yeniden kaynatılması suretiyle elde edilmekte idi. Karışım soğutulup uçağın gövde ve kanatlarına sürülerek istenen gerginlik ve kayganlık sağlanmakta idi. *Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, s.228.

45. Bombardıman görevlerinde kullanılan av uçakları pilot yerinin hemen sağ ve sol dış kenarlarına her birinde 10 kg.lık bomba taşıyacak şekilde değiştirilmiştir. Yapılan bu değişiklik av uçaklarını rol bakımından günümüzün av/bombardıman tipi uçaklar seviyesine çıkarmıştır. Hülya Şahin, "Kurtuluş Savaşında Türk Havacılığı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 365, Temmuz 2000, s. 82.

46. Evsile, a.g.t., s.58.

B. Cumhuriyet Döneminde Savunma Sanayii

a. Amerikan Yardımına Kadar Olan Dönem

aa. Kara Kuvvetleri

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye için tamamen yeni bir dönem başlamış ve her alanda yenilikler yapıldığı gibi savunma sanayiinde de yeni atılımlar yapılmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal (Atatürk) 'in "...Savaş sanayii tesislerimizi daha çok geliştirmek için alınan tedbirlere devam edilmeli ve endüstrileşme çalışmamızda da ordu ihtiyacı ayrıca göz önünde tutulmalıdır..."⁴⁷ sözleri ilke alınarak bu konudaki girişimlere devam edilmiştir. Öncelikle savaş sonrası ülkenin çeşitli bölgelerinde kalan kırık dökük savaş araç ve gereçleri toplanmış, kullanılabilir halde bulunanlardan faydalanma yoluna gidilmiştir. 1923 yılında Tophane'deki tesislerde kalan tüfek fabrikası tezgahlarının nakline başlanmış, önceden getirilip kurulmamış olan tezgahlar elden geçirilmiş, tamire muhtaç olanlar tamir edilerek diğer eksiklikler giderilmiştir. Böylece tüfek kundak imalatı eski tezgahlarla sürdürülmeye çalışılmıştır⁴⁸. Türk ordusunun ihtiyaçlarının yalnız bu malzemelerle sağlanamayacağını anlaşılmaya üzerine yeni fabrikalar kurulmaya başlanmıştır. Bu amaçla 1924 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından bugün milyonlarca top ve tüfek mermisi, ateşli silahlar ve teçhizatın üretildiği Kırıkkale Silah Fabrikalarının temeli atılmıştır⁴⁹. Yine 1924 yılında Ankara'da hafif silah ve top tamir atölyeleriyle fişek ve marangoz fabrikaları, 1927 yılında yeni Mühimmat Fabrikası, 1928 yılında Pirinç Fabrikası, 1930 yılında Kayaş Kapsül Fabrikası, 1931 yılında Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası, 1936 yılında Barut, Tüfek ve Top fabrikaları, 1943 yılında Mamak Gaz Fabrikası kurulmuştur⁵⁰.

Bu fabrikalar ciddi gayretler sonucu modern bir hale getirilerek uzun sürecek bir savaş durumunda bile orduya yetecek silah ve cephane ihtiyacını karşılayabilecek harp endüstri merkezleri haline getirilmiştir. Patlayıcı maddeler için barut fabrikaları, trotil fabrikası, fülmenat ve kapsül imalathanesi gaz maskesi fabrikası, hafif silahlar için tüfek fabrikası, fişek fabrikası, bomba imalathanesi ile bunlar için gereken malzeme ve maddeleri hazırlayacak çelik dökümhanesi, pirinç dökümhanesi, kereste ve marangoz imalathanesi, ağır silahlar için top fabrikası, mermi fabrikası, kovan ve tapa fabrikası tesis edilmiş, fabrika niteliğinde dikimevleri yurdun güvenli bölgelerinde faaliyete geçirilmiştir⁵¹.

1938 yılına kadar tamamlanan projelerle Silahlı Kuvvetlerin topçu ve piyade silahlarına ve bunların mühimmatına olan ihtiyacı yerli üretimle giderilebilir hale getirilmiştir. Diğer yandan o güne kadar dışardan sağlanan bakır ve pirinç malzemeler, çelik hadde ve dövme mamuller dinamit, fitil, kapsül, av fişegi, av tüfeği gibi sınai mamuller de savunma sanayii tesislerinde üretilerek ülke ihtiyacını karşılar hale getirilmiştir⁵².

47. T.C. Milli Savunma Bakanlığı, *Savunma Sanayii Müsteşarlığı*, Ankara (t.y), s.9

48. Evsile, a.g.t., s.72.

49. *Atatürk'ün Doğumunun Yüzyüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, s.125.

50. *15 nci Yıldönümünde Savunma Sanayiinin: Dünyü, Bugünü ve Yarını*, Ankara, 2001, s.32.

51. *Atatürk'ün Doğumunun Yüzyüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, s.125.

52. Günay Güngen, "Türk Savunma Sanayiinde MKEK Deneyimi," *MKEK Dergisi*, Şubat 1987, Sayı 44, s. 4.

Ordunun ihtiyaçlarının yerli üretimle karşılanması girişimlerine bir süre sonra özel sektör de katılmıştır. 1930'lu yıllarda İstanbul Haliç bölgesinde kurulmuş olan Nuri Killigil tesisleri, dönemin silah üreten iki özel firmasından biri olmuştur. Bu firma, tabanca, 81mm havan ve mühimmatı, çeşitli tahrip kalıpları, patlayıcı ve yanıcı maddelerle, proteknik maddelerin üretimini gerçekleştirmiştir⁵³.

İkinci Dünya Savaşı tehlikesinin belirlediği günlerde uçakların savaş sahnesinde ön plana çıkması ile İngiltere ve Fransa'dan uçaksavar topları alınarak hava savunmasının ateş gücü artırılmıştır. Diğer taraftan 1940 yılından itibaren Kırıkkale Fabrikasında 3.7/50 cm.lik tanksavar topu yapılmaya başlanmıştır. İmalat gün geçtikçe artış göstermiştir. Ayrıca sahra toplarının yedek namluları da yapılmıştır. Yine aynı yıl içinde 47 mm.lik topların da kontrolleri yapılarak imalata geçilmiştir.

Piyade sınıfına İkinci Dünya Savaşı'nda önemli rol oynayan Brand havanları alınmıştır. 1941 yılının sonlarında Türkiye'de imal edilen alev makineleri ile iki bölük teşkil edilmiştir. Ayrıca sis ve yangın bombaları da yurt içinde üretilerek birliklere dağıtılmıştır⁵⁴.

1947 yılından itibaren Zırhlı Birlikler standart hale gelerek M-24 ve M-36 orta tankları ile teçhiz edilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı tecrübelerinden yararlanarak istihkâmcılıkta büyük değişiklikler yapılmış ve en son engelleme sistemleri tahkimat sistemleri, sulardan geçiş usulleri Kara Kuvvetlerine aktararak uygulama imkanı bulmuştur. Bu dönemde istihkâm sınıfı motor ve makine gücüne dayalı bir sınıf haline getirilmiştir. Ayrıca o günlerin bir gereği olarak lüzumlu bölgelerde kombine silah koruyanları ve takviyeli modern tahkimat sistemleri gerçekleştirilmiştir⁵⁵.

ab. Hava Kuvvetleri

Cumhuriyet döneminde savunma sanayiinde yaşanan önemli gelişmelerden biri de havacılık alanında olmuştur. 1925 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nın girişimleriyle Eskişehir Uçak Fabrikası kurulmuş ve fabrikada Junkers bombasalan ve silah sistemleri monte edilmeye başlanmıştır⁵⁶. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin mali kaynaklarının yetersizliğinden dolayı silah alımı kısıtlı olmuş ve bu nedenle yurt çapında çeşitli yerlerden hava kuvvetlerine uçak alınması amacıyla kampanyalar başlatılmıştır. Bağışların çoğalması bu faaliyetlerin koordine ve tek elden idaresini gerektirmiş, bu nedenle 16 Şubat 1925'te Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Türk Tayyare Cemiyeti kurulmuştur⁵⁷. Aynı yıl Ankara Akköprü'de Türk Tayyare Cemiyeti'nin planör ve motorlu uçaklarının onarım ve revizyonu amacıyla bir marangoz atölyesi kurulmuştur.

25 Haziran 1926'da Vecihi Hürkuş Yunanlılardan kalan ve mevcut eski uçak aksamını bir araya getirerek ilk milli tip uçağı ortaya koymuştur. Vecihi K VI işaretli bu

53. Savaş sonrası dönemde, dış askeri yardımların etkisiyle bu fabrikalar üretimlerini sürdüremeyerek dağılmışlardır. *Savunma Sanayiinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.33

54. *Atatürk'ün Doğumunun Yüzyüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri*, s.103.

55. a.g.e., s.110.

56. Stuart Kline, *Türk Havacılık Kronolojisi*, İstanbul, 2002, s. 142.

57. Kaymaklı, a.g.e., s. 165.

prototipiyle yurtiçi seyahatler yapmıştır. Ancak Vecihi Hürkuş'un faaliyetleri amatör bir çalışma olarak kalmıştır⁵⁸.

6 Ekim 1926'da Kayseri'de Tayyare, Otomobil ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) 'nin büyük bir törenle açılması hava sanayii alanında önemli bir atılım olmuştur⁵⁹. Kayseri'de elektriğin dahi bulunmadığı bir dönemde 500 kilowatt jeneratör, Almanya'dan getirilen 5 mühendis, 120 Alman ve 240 Türk işçisiyle faaliyete geçen bu fabrikada 30 adet A-20 uçağının üretim, bakım ve onarımı yapılmıştır.⁶⁰ Bu tesislerde İkinci Dünya Savaşı öncesi Curtiss Hawk, Curtiss Fledling, Consolidated Fleet, Gotha 145 A ve P.Z.L. P-24 A, C ve G tipi uçaklar dahil olmak üzere toplam 112 uçak üretilmiş,⁶¹ 1939 yılından sonra uçak üretimini durdurmakla birlikte Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na ait uçakların bakımı yapılmaya devam edilmiştir⁶².

Bu dönemde hava gücünü kuvvetlendirme kampanyası devam ettirilmiş ve 1925-1935 yılları arasında halktan toplanan 50 milyon Türk Lirası ile 250 uçak satın alınmıştır. Satın alınan uçaklara kampanyaya katılan il ve köylerin adları verilmiştir. Büyük Zaferin 10 ncü yıl dönümü olan 1932 yılı zafer bayramında 40 adet uçak orduya armağan edilmiştir. En fazla uçağı İzmir (24), daha sonra İstanbul (15) ili satın almıştır. İlçeler arasında rekor ise 8 uçakla Edremit'in olmuştur⁶³. 30 Ağustos 1932'de Türk halkının satın aldığı 40 uçak *Ordunun Hava Gücünü Kuvvetlendirme* kampanyasına armağan edilmiştir⁶⁴.

Yine aynı yıl Fransa'da mühendislik eğitimi alan Selahattin Alan motor ve pervanesi Amerika'dan getirilen diğer bütün parçaları Eskişehir ve Kayseri'de yapılan ilk Türk yapımı uçağı meydana getirmiştir.

10 Şubat 1937'de havacılık alanında özel girişimler devam etmiş ve Nuri Demirağ, Selahattin Alan ile birlikte Beşiktaş'ta Barbaros Hayrettin İskeleyi karşısında ilk Türk sivil özel uçak fabrikasını hizmete açmıştır. Fabrikada montaj atölyesi, dökümhane, motor ve pervane imalathanesi, malzeme muayene ve tetkik laboratuvarı bulunmakta idi. İlk parti imalat 12 adet 'Nu. 36' uçağıdır⁶⁵.

1938 yılında Vecihi Hürkuş tek kanatlı bir uçak yapmıştır. Uçağın adı Vecihi K-XVII adını taşımakta idi.⁶⁶ Uçak üretimi sonraki yıllarda daha da artmış, uçak ihracı dahi yapılmıştır. Nitekim 1941 yılında Ankara-Etimesgut'ta kurulan Etimesgut Uçak Fabrikası'nda Miles Magister M.14, THK.1, THK.3, THK.4, THK.7, THK.9, THK.13

58. a.g.e., s.353.

59. Kline, a.g.e., s. 155.

60. Kline, a.g.e., s. 156.

61. a.g.e., s. 246, 247.

62. *Savunma Sanayinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.33

63. Bu iller dışında uçak satın alan iller ve aldıkları uçak sayıları ise şöyledir; Samsın 7, Trakya 4, Manisa 3, Edirne 2, Adana 3, Giresun 3, Bursa 3, Zonguldak 2, Kaymaklı, a.g.e., s. 202.

64. Kline, a.g.e., s. 184.

65. Özel sektöre ait olan bu fabrika da 1943 yılında dağılmıştır. *Savunma Sanayinin: Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.33, Kline, a.g.e., s. 222 Hulusi Kaymaklı; "özel sektörden 1935 yılında inşaat mühendisi Nuri Demirağ kendi imkanları ile Beşiktaş'ta bir uçak fabrikası kurmuş...Tesislerde imalat kapasitesinin gevşek oluşu, ileriye dönük plan yapılamaması ve bazı dış etkiler sonucu her iki teşebbüste sürekli olmadı." demektedir. Yani tarih olarak 1935 verilmiştir. Kaymaklı, a.g.e., s.221.

66. Kline, a.g.e., s. 229.

planörleriyle THK.2, THK.5, THK.10 tiplerinde eğitim sağlık ve nakliye uçakları üretilmiş, bu uçaklardan THK.5 Danimarka'ya ihraç edilmiştir.⁶⁷ Uçak üretiminin yanı sıra mevcut uçakların bakım ve onarımı da yapılmak istenmiş bu nedenle öncelikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında İngiltere'den satın alınan uçakların bakım ve onarımını yapmak için 1942-43 yıllarında Malatya'da uçak onarım atölyeleri kurulmuştur.⁶⁸

1945 yılında Türkiye'de gerçek anlamda ilk uçak motoru fabrikası Türk Hava Kurumu tarafından Ankara'da Atatürk Orman Çiftliği'nde kurulmaya başlanmıştır. Fabrika ancak 1948 yılında üretime geçmiştir.⁶⁹ 15 Aralık 1951'de Türk Hava Kuvvetlerinin ilk jet uçakları olan iki T-33A uçağı bir gemiyle Yeşilköy'e getirilmiştir.⁷⁰

1952 yılında Türk Hava Kurumu'nun uçak ve planör üretim tesisleri, Makine ve Kimya Endüstri Kurumu (MKEK) 'na devredilmiştir.⁷¹

ac. Deniz Kuvvetleri

- Cumhuriyetin ilanından sonra deniz kuvvetlerinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Lozan Antlaşması ile Boğazlar bölgesinin özel bir komisyon tarafından idare edilecek tarafsız bir bölge haline gelmesi Marmara'da Donanmaya üs olacak yeni bir liman yapılması ihtiyacını doğurmuş ve bu iş için İzmit Körfezi seçilmiştir.

1924 yılı Deniz Kuvvetleri için oldukça hareketli bir yıl olmuştur. 1924 yılında hummalı bir gemi onarım faaliyetine girilmiş, iki kruvazör, iki torpido kruvazörü, üç torpidobot, yedi gambot ve bazı yardımcı gemiler dışında kalan ve görev yapamaz durumda olan eski gemiler hizmet dışına çıkarılmıştır.

1925 yılı sonunda Hollanda'ya iki denizaltı gemisi sipariş verilmiş, *Birinci İnönü* ve *İkinci İnönü* adı verilen teknelerin yapımına 28 Ocak 1926'da başlanmıştır.⁷² 1931 yılında İtalya'dan üç adet hücumbotu ve 1932 yılında da dört adet Zafer ve Adatepe sınıfı muhripler donanmaya katılmıştır.⁷³

1934 yılında *TCG Gölcük* akaryakıt gemisi kızığa konulmuş aynı yıl denize indirilmiştir. 1935 yılında *TCG Gür*'ün de katılması ile denizaltı sayısı beşe ulaşmıştır. 1937 yılında Almanya'da Deniz Kuvvetleri için iki denizaltı gemisi yapımına başlanmıştır. Aynı tip iki denizaltı da Türk tezgahlarında kızığa konulmuştur.

1923-1938 yılları arasında Deniz Kuvvetleri beklenenin üstünde bir gelişme göstermiş ve kendini yenilemiştir. Türkiye artık önemli bir deniz gücü haline gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılında askeri yardım nedeniyle İngiltere'ye dört muhrip, dört denizaltı, iki mayın gemisi, bir imla gemisi, on iki arabalı gemi, sekiz mayın tarama gemisi sipariş verilmiş dört muhrip teslim alınmıştır.

67. Fabrika 1952 yılında Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredilmiştir. Kline, a.g.e., s. 261. *Savunma Sanayinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.33

68. *Savunma Sanayinin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s. 33.

69. Fabrikanın kuruluş amacı 200 adet hava ile soğuyan 4 silindirli 145 beygir gücünde De Havilland 'Gypsy Major' model motor üretmekti. 1951 yılında bu fabrika Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'na devredilmiştir. Kline, a.g.e., s. 289.

70. Kline, a.g.e., s. 318.

71. Uçak fabrikasında 1959 yılında üretim durdurulmasına rağmen 1965 yılına kadar bakım ve tamir işleri yapılmıştır. Kline, a.g.e., s. 319.

72. *Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri* s.175.

73. a.g.e., s. 142.

1939 yılında Almanya'da yapılan *Saldıray* Denizaltısı donanmaya katılmıştır. Tersanede yaptırılan *Atılay* ve *Yıldıray* denize indirilmiştir. 1941 yılında daha önce İngiltere'ye sipariş verilen⁷⁴ iki mayın tarama, bir imla gemisi ile bir denizaltı Deniz Kuvvetlerine katılmıştır. Bu sırada ilk ağ gemisi *Ağ-1* İngiliz askeri yardımından donanmaya katılmıştır.

1942 yılında İngiltere'de inşa edilen *Murat Reis* Denizaltısı, *Demirhisar* Muhribi ve üç arabalı gemi donanmaya katılmıştır. Aynı yıl içinde hurdaya çıkartılan deniz karakol uçaklarının motorlarından yararlanılarak Gölcük Tersanesi'nde hücumbot inşasına başlanmış ve *Yıldırım* ile *Bora* hücumbotları inşa edilmiştir. 1944 yılında Bekirdere Cephane Gemisi, 1945 yılında 2500 tonluk yüzer havuz ve bir denizaltı savunma gemisi denize indirilmiştir.

1946 yılında İngiltere'ye sipariş edilmiş olan *TCG Gayret*, *TCG Muavenet* muhripleri *TCG Burak Reis* Denizaltısı, iki ağ gemisi, beş mayın tarama gemisi daha donanmaya katılmıştır. Aynı yıl savaş sonrası donanmaya ilk kez eğitim için açık denizlere açılmıştır⁷⁵.

Görüldüğü üzere bu dönemde donanmaya katılan gemiler daha çok yurt dışında yapılmakla birlikte Türkiye'de bulunan tersanelerde de üretim yapılmakta idi.

b. Amerikan Ambargosuna Kadar Olan Dönem

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin savunma sanayiine ilişkin faaliyetleri bu şekilde gerçekleşmiş ancak savaş sonrasında durum tamamen değişmiştir. Bu dönemde Amerika tarafından gerçekleştirilen Truman Doktrini ve Marshall Yardımı⁷⁶ çerçevesinde Amerika'dan bir çok silah araç ve gereçleri alınarak ordunun modernleştirilmesine önem verilmiştir. Ancak Amerika'dan gelen bu yardımlar dış desteğe olan ihtiyacı daha da arttırmıştır. Nitekim Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye'ye bedelsiz olarak verilen askeri araç ve gereçlerin bakımı için yılda yaklaşık 400 milyon Türk lirasına ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu araç ve gereçlerin yedek parçalarının ancak Amerika'dan sağlanabilmesi, bu ülke ile olan ilişkilerin geliştirilmesini ve fazla yardım alınmasını gerekli kılmıştır⁷⁷. Ancak yurt dışından alınan bu destek, yurt içinde gelişmekte olan savunma sanayiinde önemli sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine, askeri fabrikalar Milli Savunma Bakanlığından yeterli sipariş alamamaya bu nedenle devlet bütçesine yük olmaya başlamıştır. Askeri fabrikaları bu durumdan kurtarmak ve sürekli gelişen bir kuruluş haline getirmek amacıyla yeniden teşkilatlanmaya gidilmiş ve Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü 8 Mart 1950'de çıkarılan bir kanunla Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) adıyla sermayesi devlete ait sivil bir iktisadi devlet teşekkülü haline getirilmiştir⁷⁸.

74. a.g.e., s. 144.

75. a.g.e., s. 145.

76. "Amerikan Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947'de açıkladığı bu plana göre; Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksikliklerini kendileri tamamlamalıdır. Bu genel işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmelidir..." Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul, s. 443, 444.

77. *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1994, s. 87.

78. Güngen, a.g.m., s. 4.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin yaşadığı bölgesel sorunlar, 1963 ve 1967 Kıbrıs bunalımları ve sonrasında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı ve söz konusu harekât sonrasında Türkiye'ye uygulanan silah ambargosu, dışa bağımlı savunma sanayii politikanın sakıncalarını tüm açıklığıyla ortaya koymuştur.

c. Amerikan Ambargosu ve Ambargo Sonrası Dönem

Bilindiği gibi Amerika, Türkiye'ye verilen silahların amaçları dışında kullanıldığı gerekçesiyle, 18 Aralık 1974'te Temsilciler Meclisinin kabul ettiği 93-559 sayılı kanunla 5 Şubat 1975'ten itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar vermiştir. Bu kanuna göre, 5 Şubat 1975 tarihine kadar Türkiye ateşkese uyar ve Kıbrıs'a yeni asker ve Amerikan silahı sevk etmez ise, ambargo uygulanmayacaktı. Ancak Türkiye buna uymamış ve ambargo belirtilen tarihten itibaren yürürlüğe girmiştir⁷⁹.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı, Türk ordusunun silah donanımının modernizasyonu açısından bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin bu alanda kendine yeterli olması gerekliliği gündeme gelmiştir. Nitekim 1974 yılındaki Barış Harekâtı, Türk ordusunun Kore savaşından sonra giriştiği ilk sıcak savaş olmuş ve bu harekât ile Türk ordusunun elindeki imkanlar da bir anlamda denenmiş ve aksaklıklar somutlaşmıştır. Bu nedenle dış askeri yardımın beraberinde getirdiği kısıtlamalardan kurtulmak ve eski teknoloji ile üretilmiş silahları hızla yenileyebilmek için silah üretiminde kendine yeterlilik zorunlu görülmüştür. Zira silah edinmede ve kullanmada ithalata bağımlı olunması, hem ambargo riskini hem de döviz kıtlığından kaynaklanan sorunları beraberinde getirmiştir⁸⁰. Türkiye artık NATO'da Amerika'dan sonra ikinci en büyük orduya sahip olma övüncüyle yetinmemeye ve modern bir milli silah sanayiine sahip olmakla, sağlanacak ihracat gelirini savunma bütçesini ferahlatacak bir çözüm olarak görmeye başlamıştır. Bu düşünceden hareketle bağımsız bir milli silah sanayii kurmak amacıyla gerekli sermaye birikimini oluşturma yönünde ilk adımlar atılmıştır. Bu konuda kamunun desteğini yansıtan bağışlar, Türk ordusunun modernizasyonu için gerekli yatırımların başlangıç kaynağını oluşturmuştur. Türk kara, deniz ve hava kuvvetlerini geliştirmeye yönelik olarak kurulan vakıflar 1987 yılında Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı çatısı altında bir araya getirilmiştir⁸¹.

1974 yılı sonrası savunma sanayiinde meydana gelen yeni anlayış 1978 yılından itibaren işbaşında olan hükümet döneminde de *milli savunma konsepti* adı altında ele alınmıştır⁸². Ancak yerli savunma sanayiinin gelişimi için faaliyette bulunan Türkiye, Amerikan ambargosuna daha fazla dayanamayarak Temmuz 1978'de; "Kıbrıs'ın Maraş bölgesine 35.000 Rum göçmeninin kabul edilebileceği ve buranın belirli bir kısmında geçici yönetim kurulabileceği" şeklinde önemli bir tavizde bulunmuştur. Bu gelişme üzerine Amerika Birleşik Devletleri Senatosu da 26 Temmuz 1978'de aldığı kararla ambargoyu kaldırmıştır⁸³.

1978 yılı sonrası Türkiye'de savunma sanayii konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri 1975 yılı sonunda çalışmalara başlanarak yatırım faaliyetlerini kısa

79. *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Ankara, 1996, s. 589.

80. *Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü*, s. 53.

81. *Türk Dış Politikasının Analizi*, s. 194.

82. *Olaylarla Türk Dış Politikası*, s. 591.

83. a.g.e., s. 592.

sürede tamamlayan ve 1979 yılı başlarında Ankara Macunköy tesislerinde üretime geçen ASELSAN'ın kuruluşu olmuştur. ASELSAN kuruluş yıllarından bu yana ileri teknolojiye dayalı olarak, programlı bir şekilde müşteri ve ürün yelpazesini genişletmiş olup, bugün modern elektronik cihaz ve sistemler geliştiren, üreten, tesis eden, pazarlayan ve satış sonrası hizmetlerini yürüten entegre bir elektronik sanayii kuruluşu haline gelmiştir.

Bir diğer önemli gelişme ise; 1982 yılında Hava Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı ve Amerika'da yerleşik Aydın Investment Inc. tarafından HAVELSAN, HAVELSAN-AYDIN Hava Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin kuruluşudur. Şirket, yabancı ortak olan Aydın Investment Inc.'in ortaklıktan ayrılması ile HAVELSAN (Hava Elektronik Sanayi A.Ş.) olarak isim değiştirmiştir⁸⁴. Diğer taraftan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modern mühimmat tapaları konusunda dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla Hassas Mekanik ve Elektronik San. ve Tic. A.Ş (TAPASAN) kurulmuştur⁸⁵.

Uluslararası düzeyde en gelişmiş teknolojileri sürekli kullanmak durumunda olan uçak ve uzay sanayiinde Türkiye'nin yerli üretimi gerçekleştirme yolundaki girişiminin en somut göstergesi Mayıs 1984'te TUSAŞ-TAI'nin kurulması olmuştur. TAI aynı zamanda yerli ve yabancı firmaları Türkiye'de silah üretimine çeken bir örnek firma niteliği taşımaktadır. (12 Ocak 2005 tarihinde TUSAŞ, TAI'deki Amerikan hisselerini satın alarak TAI'nin tamamen bir Türk şirketi olmasını sağlamıştır)⁸⁶ 1985 yılında kurulan TEI (Turkish Engine Industries) ise; F-16'lara yerleştirilen F110-GE-100/129 motorları olmak üzere, uçak motorlarının montajı, kontrolü ve test kabiliyetinin elde edilmesi amacıyla kurulmuştur.

Tüm bu gelişmeler karşısında Türkiye'nin mevcut tedarik politikasıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin giderek büyüyen savunma teçhizatı açığının kapatılmasının mümkün olmayacağına anlaşılması üzerine 1983 yılı sonlarında Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) niteliğinde Savunma Donatım İşletmeleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Ancak bu kuruluş KİT olmanın getirdiği sınırlamalar nedeniyle kendinden beklenen çalışmaları gösterememiş ve tüm mal varlığı ile birlikte, (3238 sayılı kanunla) 1985 yılında kurulan Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) 'na devredilmiştir⁸⁷. 3238 sayılı kanunun amacı; "*Modern bir savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonunun sağlanması*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu kanunla, eski uygulamalardan farklı olarak; yerli ve yabancı özel sektöre açık, dinamik bir yapıya kavuşmuş, ihracat potansiyeline sahip, yeni teknolojilere uymada güçlük çekmeyen, teknolojik gelişmeler karşısında kendini yenileme kabiliyeti bulunan Türkiye'yi başta NATO ülkeleri olmak üzere, diğer pek çok ülke karşısında sürekli alıcı durumundan kurtarıp dengeli işbirliğini mümkün kılan, bir savunma sanayii kuruluşu öngörülmüştür⁸⁸. Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile eş zamanlı olarak, 3238 sayılı kanun kapsamında "*silah üretimi alanlarına yapılacak yatırımlara sürekli ve istikrarlı kaynak sağlanması*" amacıyla Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) kurulmuştur.⁸⁹

84. HAVELSAN bugün 69.000 m²'lik bir alan üzerinde 24.000 m²kapalı alanda faaliyet göstermektedir.
<http://www.havelsan.com.tr/>

85. http://www.j1.gnkur.tsk/2400vakif_dernek/TSK_guclendirme_vakfi/istirakleri/tapasan.htm.

86. *Türk Dış Politikasının Analizi*, s. 201. www.grupotomasyon.com.tr.

87. *Savunma Sanayisinin: Dünü, Bugünü ve Yarını*, s. 35.

88. a.g.e., s.36.

89. *Türk Dış Politikasının Analizi*, s. 196.

3238 Sayılı kanunun kabulünü takiben, Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanması amacıyla, her birisi kendi alanında önemli bir boşluğu dolduran savunma sanayi kuruluşları faaliyete geçirilmiştir. Bu kuruluşların en başında; savaş, nakliye ve başlangıç eğitim uçağı ile insansız hava aracı üreten TAI, paletli zırhlı araç üreten FMC-NUROL, tekerlekli zırhlı araç üreten OTOKAR, frekans atlamalı ve elektronik harbe karşı korumalı telsiz ailesi üreten MARCONİ Komünikasyon, stinger ve muhtelif çok namlulu roket sistemi üreten ROKETSAN, F-16 uçaklar için elektronik harp sistemi üreten MİKES, üç boyutlu mobil radar üreten THOMSON-TEKFEN Radar, 6x6 tekerlekli zırhlı araç ve taret üreten NUROL Makine, komuta-kontrol-muhabere sistemleri üreten AYESAŞ ile mikro-elektronik, elektro-optik ve güdümlü sistemleri üreten ASELSAN / Akyurt tesislerini saymak mümkündür.

Bu sanayii kuruluşlarından biri olan ve 1988 yılında kurulan ROKETSAN, Türkiye’de milli roket ve füze teknolojisinin kazanılmasını sağlamak ve ürünleri Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanımına sunmak amacıyla ilk olarak Avrupa Stinger ortak üretim programında bu füzenin fırlatma ve uçuş motorlarının üretim sorumluluğunu üstlenmiştir. Tamamen ROKETSAN tarafından, Türk mühendis ve teknisyenlerince tasarımı yapılan, geliştirilen ve üretilen T-122 Sakarya Silah Sistemi, TR-122 artırılmış menzilli topçu roketi mızrak ve TR-107 artırılmış Menzilli Topçu Roketi Anadolu, 1996 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri’nin envanterine giren milli silah sistemi olmuştur⁹⁰.

Türkiye 1980’li yıllar boyunca NATO üyeleri arasında silahlanmaya oransal olarak en çok kaynak ayıran ülkelerden biri olmuş, silah alımı konusunda dünyadaki ilk beş ülke arasına girmiştir. Aynı dönemde Türkiye’nin savunma harcamaları, GSMH’sinin ortalama yüzde 5’i civarında olmuş ve NATO içinde Amerika ve Yunanistan’dan sonra üçüncü sırayı almıştır. Bunun temelinde Türkiye’nin Güneydoğuda zaman zaman Kuzey Irak’ta askeri operasyonlar ve Yunanistan’la girmiş olduğu silahlanma yarışının yattığı söylenebilir⁹¹.

Bütün bu gelişmelere bakıldığında Türk savunma sanayii stratejisinin; “Ülke güvenliğinin sağlanması amacıyla TSK ihtiyaçlarının güvenilir ve istikrarlı bir şekilde karşılanması, bu amaçla yüksek teknoloji gerektiren sistemlerin dahi (uçak, helikopter, tank, füze, vb.) uzun dönemde de olsa yurt içinde üretilmesi, bunun için gerekli teknolojik alt yapının oluşturulması, gerekli görüldüğünde yeni üretim tesislerinin kurulması ve kurulmuş bulunan tesislerin teşvik edilmesi ve desteklenmesi”⁹² temelini hedeflediği görülmektedir. Nitekim Türkiye’nin stratejik konumu nedeniyle maruz kaldığı tehditler, ileri teknoloji gerektiren silah ve savunma sistemlerine sahip olmayı gerektirmektedir. Ancak bütün gayretlere rağmen Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının önemli bir kısmı yurt dışından temin edilmektedir⁹³.

Türk millî savunma sanayiinde son yıllarda önemli gelişmeler meydana gelmekle birlikte dünyada yaşanan politik, ekonomik ve askeri gelişmeler çerçevesinde

90. <http://www.tskgv.org.tr/istirakleri/roketan.htm>

91. *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)*, Editör: Baskın Oran, C. II, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s. 77, 78.

92. Cemal Alagöz, Türk Savunma Sanayiinin Geleceğine İlişkin Değerlendirme, <http://www.tekbim.msb/bulten/phpscr/MakaleArama.php?MAKALEBASLIK=savunma+sanayi>.

93. Fatih Yakıcı-Göknur Pilli, “Savunma Sanayiinde Yerli Katkı ve Sanayileşme” <http://www.tekbim.msb/bulten/phpscr/MakaleArama.php?MAKALEBASLIK=savunma+sanayi>.

yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu düşünceden hareketle 20 Haziran 1998'de 98/11173 sayılı Başbakanlık Kararnamesi ile *Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi* dokümanı hazırlanmıştır. Bu dokümanla, tüm savunma sanayii ve tedarik faaliyetlerinin buna uygun olarak yürütülmesi öngörülmüştür. Yeni savunma sanayii politikası ile; yerli sektör yanında yabancı sektöre de açık, dinamik bir yapıya kavuşmuş, ihracat potansiyeline ve uluslararası rekabet imkânına sahip, yeni teknolojilere adapte olmakta güçlük çekmeyen ve teknoloji üretebilen, Türkiye ile dost veya müttefik ülkeler arasında dengeli bir savunma sanayii iş birliğini mümkün kılan ve değişen siyasi durumlardan asgari düzeyde etkilenen, mevcut imkânları azami ölçüde kullanan, entegre olmuş ve yatırım tekrarlarından arınmış, sivil amaçlarla da üretim yapabilen, alternatif uğraşı alanları bulunan bir savunma sanayii alt yapısının oluşturulması hedeflenmiştir.

Yeni stratejiye göre Türk Silâhlı Kuvvetleri ihtiyaçlarının çok özel kalemler dışında kalan büyük bir kısmının, yurt içi-yurt dışı ayırımı yapılmadan, uluslar arası rekabete dayalı olarak en ekonomik kaynaktan tedarik edilmesi öngörülmektedir⁹⁴.

Sonuç

Stratejik bir konuma sahip olan Türkiye, ülke bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için güçlü bir savunma sanayiine her zaman ihtiyaç duymuştur. Özellikle son yıllarda dünyada meydana gelen gelişmeler sonucu Türkiye'nin jeopolitik konumundaki değişim yeni tehdit unsurlarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu dönemde Varşova Paktı dağılmış, Sovyetler Birliği parçalanmış, Doğu ve Batı Almanya birleşmiş ve bu gelişmeler sonucu pek çok yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır.

Yine bu dönemde Türkiye'nin çeşitli terör örgütleriyle olan mücadelesi savunma sanayinin önemini daha da artırmıştır. Bu nedenle 1980'li yılların başından itibaren savunma sanayiini geliştirme faaliyetlerine hız verilmiştir. Özellikle silah, mühimmat, roket, zırhlı araç, gemi inşası, uçak, elektronik, otomotiv sanayilerinde Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ihtiyaçlarının karşılanması yönünde önemli ölçüde alt yapı oluşturulmuştur. HAVELSAN, TAI, TEİ, ROKETSAN, ASPİLSAN A.Ş. ve TAPASAN gibi kuruluşlar bu alt yapının en önemli örneklerindedir.

1990 ve 2000'li yılların başında da savunma sanayiinde önemli gelişmeler yaşanmış ve bu anlamda planlanan pek çok proje gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde gerek yurt dışı gerekse yurt içinde yaşanan olaylar Türkiye'nin savunma sanayii dalında önemli atılımlar yapmasını gerektirmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra Türkiye bu konuda iki yol izlemiş ve bunun zararlı ve faydalı yönlerini yaşamıştır. Türkiye'nin izlediği bu yollardan biri, yurt içinde üretimin esas kabul edildiği içe dönük bir savunma sanayii politikası, diğeri ise gerek dış yardımlar, gerekse dışardan satınalmalara dayalı dışa dönük bir savunma sanayii politikasıdır. Uygulamada her iki yöntemin de sakıncaları görülmüştür. Nitekim dışa bağımlı savunma sanayiinde; yardımda bulunan ülkenin ambargosu ile karşılaşmanın yanı sıra, ülke savunma sanayinin

94. Armağan Kuloğlu, "Türkiye'nin Millî Silahlanma Direktörlüğü Faaliyetleri", <http://www.tekbim.msb/bulten/phpscr/MakaleArama.php?MAKALEBASLIK=savunma+sanayi>.

önemli ölçüde yıpranması, çeşitli güvenlik nedenleri, yurt dışına fazlasıyla döviz çıkması gibi sakıncalarla karşılaşmıştır. Sonraki yıllarda uygulanan *milli savunma sanayii* politikasında ise; zamanın şartlarına göre yetersiz kalınması, savunma sanayii üreticilerinin yalnız yurt içinde alıcı bulması, yurt dışına ihracatta bulunamamaları, çağın şartlarına göre yeni üretilen araç ve gereçlerin oldukça pahalı olması nedeniyle yeniliklerin takip edilememesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu durum karşısında son yıllarda her iki sanayii politikasının da yararları ve zararları somut olarak ortaya konulmuş ve *Savunma Sanayii Politikası ve Stratejisi* ile yurt içi ve yurt dışı şirketlerin de katkısı ile ülkenin savunma sanayiinin etkin bir konumda tutulması yoluna gidilmiştir. Türkiye'nin AB sürecinde bu durumun ne derece etkili olabileceğini ise zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

a. Gnkur ATASE Arşivi

Kutu 657, Gömlek 204, Belge 204.

Kutu 661, Gömlek 111, Belge 111-4.

Kutu 661, Gömlek 117, Belge 117.

Kutu 661, Gömlek 125, Belge 125-1.

Kutu 661, Gömlek 143, Belge 143-1, 143-3, 143-6.

Kutu 686, Gömlek 26, Belge 26-1.

Kutu 1422, Gömlek 31, Belge 31.

Kutu 1482, Gömlek 5, Belge 5.

Kutu 1483, Gömlek 43, Belge 43, 43-4.

b. Kara Kuvvetleri Komutanlığı Emeklilik Şube Arşivi,

B. Kitaplar

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul.t.y.

Atatürk'ün Doğumunun Yüzüncü Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Harita Genel Müdürlüğü Ankara,1982.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Ankara, 1998.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1984.

Kaymaklı, Hulusi, *Havacılık Tarihinde Türkler*, C. 2, 1997.

Kline, Stuart, *Türk Havacılık Kronolojisi*, İstanbul, 2002.

Köymen, Mehmet Altay, *Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askeri Teşkilatı*, (basım yeri ve yılı yok).

Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996,

15 nci Yıldönümünde Savunma Sanayiinin: Dünü, Bugünü ve Yarını, Ankara, 2001.

Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Çev. Mehmet Harmancı, C.I, İstanbul, 1982.

Şimşek, Muammer, *Üçüncü Dünya Ülkelerinde Ve Türkiye'de Savunma Sanayii*, Ankara, 1989.

T.C. Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayii Müsteşarlığı, Ankara.

Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001), Editör Baskın Oran, C. II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001,

Türk Dış Politikasının Analizi, Der. Faruk Sönmezoğlu, Der Yay., İstanbul, 1994.

Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler, C. VII, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1975.

Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatından Kapıkulu Ocakları II*, TTK, Ankara, 1984.

-----, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK, Ankara, 1984.

C. Makaleler

Alagöz, Cemal, "Türk Savunma Sanayisinin Geleceğine İlişkin Değerlendirme", *Savunma ve Güvenlik Bülteni*, Sayı 17.

Güngen, Günay, "Türk Savunma Sanayiinde MKEK Deneyimi", *MKEK Dergisi*, Şubat 1987, Sayı 44.

Özden; Gani, "Osmanlı İmparatorluğu Silahlı Kuvvetlerinin Harp Sanayii Tesisleri", *Askeri Tarih Bülteni*, Yıl 12, Sayı 22, Ankara, Şubat 1987.

Kuloğlu, Armağan, "Türkiye'nin Milli Silahlanma Direktörlüğü Faaliyetleri", *Savunma ve Güvenlik Bülteni*, Sayı 3.

Şahin, Hülya, "Kurtuluş Savaşında Türk Havacılığı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Sayı 365, Temmuz 2000.

Taşan, Mustafa, "Savunma Sanayii", *MKEK Dergisi*, Sayı 3, Eylül 1983.

Yakıcı, Fatih- Pilli, Gökür, "Savunma Sanayiinde Yerli Katkı ve Sanayileşme", *Savunma ve Güvenlik Bülteni*, Sayı 17.

D. Tezler ve İnternet Adresleri

Evsile, Mehmet, *Atatürk Devri Harp Sanayi*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ 1992.

<http://www.tskgv.org.tr/istirakleri/roketsan.htm>.

http://www.tskgv.org.tr/istirakleri/havelsan_teknoloji_radar.htm.

<http://www.tskgv.org.tr/istirakleri/aspilsan.htm>.

http://www.jl.gnkur.tsk/2400vakif_dernek/TSK_guclendirme_vakfi/istirakleri/tapasan.htm.

<http://www.aselsan.com.tr/gyturk/gvilk.htm>.

<http://www.jl.gnkur.tsk/kanunlar/3388-H.htm>.

<http://www.havelsan.com.tr/>

<http://www.tekbim.msb/bulten/phpscr/MakaleArama.php?MAKALEBASLIK=savunma+sanayi>.